

۱ مارچ

۱۹۲۶

تورک تاریخ انجمنی

اون آلتنجی سنه

نومرو ۱۴ (۹۱)

مجموعه سی

تشکيلات عتيقهده : دفتردار

تاریخ مالیزده آنجق (۱۲۵۳) سنه هجریسندن اعتباراً امور مالیه دولتی رؤیتله مکلف اولان دائرهیه (مالیه نظارتی) ، و بونظارتی درعهده ایلهین ذاته (مالیه نظری) عنوانی ویرلشدر . اوندن اولکی تشکيلات نظارت تشکيلاتندن پک فرقلی اولماغله برابر (خزینة عامره) عنوانی طاشیور ، و او اموره نظارت ایلهین ذاتهده (دفتردار) (۱) نامی ویریلیوردی .

(۱) دفتردارل . - تورکر امور اداره حکومتده استعمال ایلدکری استعاردی تعقیب ایدرک مالیه نظارتنده دفترطویجی دیمک اولان دفتردارلری دولت ارکان ناکه سی عداغتلردر . ویرکی قیدینه مخصوص اولان دفترکله سی روملردن مجملره می یوقسه مجملردن روملره می یکمشدر بونک تعینی مشکلدز . زیرا شرق مورخلرینه کوره - خزینة کی - دفتر دخی عملرک تأسیساتندن ایدی . انجق خسرولرک سقوطندن سوکره خلفانک زمان حکومتلرنده ویرکی قیودی ایچون ایرانده لسان فارسی ، و سوریه . و مصرده لسان یونانی استعمالنده دوام اولندی . تا اووقته قدرکه خلیفه عبدالملک فارسی و یونانی برینه لسان عربی بی اقله ایلدی . سلجوقیلر زماننده درکه دفتر نویسلرک اکثری عجم ایدی - فارسی لانی قبول اولندی . فصل که جنکیز خانک اعتقابی زماننده تورکر طرفندن اویغور لانی و مصرده قبطیلر طرفندن قبطی لانی استعمال اولنشد . ایکینچی کیخسرو و غیاث الدین زماننده کندی اسمنه منسوب عالئانک مؤسس اولان قره مان اک ابی عجم دفتر نویسلرینی اعدام ابتدکی وقت دفترلری قسماً فارسی ، قسماً عربی یازدیرمق بولنده برتبدل احداث ایلدی . حالا تورکرلرده بواصول تعقیب اولنور (هاممه ، جلد ۳ ، صیغه ۲۲۵ - ۲۲۶)

ابن خلدون دولترک ایدن ابی به تشکل و تأسسندن سوکرا : « داخل حویزه تصرفی اولان ممالکی تحریر و دخل و خرجی ضبط و تقدیر ایدوب خزینة به عائد اولان اموال و رسموی تحصیل ایچون ناظر بیت المال و وکیل اموال اولق اوزره بر دفتردار نصب ایدر » دیدکدن سوکرا دولت اسلامیهده ابتدا دفتر و دیوان وضعی حضرت عمر زماننده و هجرتک یکرمینجی سنه سنده وضع اولوندوغنی سوبلیور . عبدالملک قیودی روجهدن عربجهیه نقل ایتدیرمه سی حقننده شوا یضاحاتی و بریور : « عبدالملک اردن والیسی سلیمان بن سعده دفترشایی رومدن زبان تازی به نقل و ترجمه ایتک اوزره اصرایدوب اول دخی اسلوب عربی اوزره دیوان شایی تحریر و ملا ایلدی . یوقضیه به عبدالملک کاتبی « سرحون » نام ادب ذوفنون واقف اولدقده کتاب رومه خطاب ایدوب شمدنصرکه دولت اسلام سزدن مستغنی اولقله کسب معاش و تحصیل کفافده صنعت کتابدن غیری طریق آخره سلوک ایدک دیو روم کاتبلرینک منقار کبر و نحو تلیری کمر ایلدی . »

محمد ثانی او آنه قادر جاری و معتبر اولان قوانین دولتش بر قانوننامه حائده جمع و تلفیقی اراده ایتمکه (قانوننامه محمدی) وجوده کتیرلش ، و « بوقانون بوقانوننامه اتام و ددهم قانونیدر و بنم دخی قانونمدر اولاد کرام نسلاً بعد نسل بونکله عامل اوله لر » یولنده اصدار ایلدیکه بر اراده ایله موجبنجه عمل اولونماسنی امر ایتمشدر . « بلکل که اولا وزرا و امرانک وزیر اعظم باشیدر جمله نك اولوسیدر جمله امورك وکیل مطلقیدر و مالک وکیلی دفتردارمدر و اول ناظریدر و اوتورمده و طورمده و مرتبهده وزیر اعظم جمله دن مقدمدر » (۲) .

ایشته تاریخ انجمنجه نشر ایدیلن بوقانوننامه (قانوننامه آل عثمان ، صحیفه ۱۰) ایلك دفعه اولارق دفتردارک وظیفه و صلاحیتی صورتده تعیین و تصریح ایلدیکه کبی انجمن نامنه قانوننامه نك نشرینه وساطت و قیمتدار حاشیه لرله تزین ایدن محمد عارف بك مرحوم اون یدنجی حاشیه ده : « تأسس دولتن پك آز سوکره امور مالیه دفتردار نامنه بر مأموره تودیع و محمد ثانی زماننده بو مأموریت روم ایلی و آناتولی نامرله ایکی به تقسیم اولندی » دییه رك دفتردارلقه فضله بر قدم ویررسده ، پادشاهلردن دفتردارلقک هانکیسنک عهد سلطنتنده احداث ایلدیکه صراحة کوسترلمه مکده در .

اثری ایلك (تاریخ مالی) مؤلفی کبی نقصان قالان اسبق مالیه ناظری عبدالرحمن بك : « امور مالیه دولت دور فاتحه کلنجهیه قدر خزینه کتخداری ، بیت المال امینلری ، صدراعظم لر طرفندن رؤیت ایدیه کلیوردی . فاتح ترتیب مناصب ایچون وضع ایتدیکه قانوننده دولتش امور مالیه سنی بالخاصه نظر اعتباره آلهرق مکمل

عراقده فرسی لسانیه طوتولان دفاترک عربیه تحویلی کیفیتیه شویله حکایه ایلپور : « ممالک عراقده دفتر خراج دخی لسان فرسی ایله تثبیت و تحریر اولنور ایکن جبارۀ امرادن حجاج ابن یوسف ثقفی نك کاتبی صالح بن عبدالرحمن کتاب نرسه رغماً دفتر خراجی لسان عربیه نقل و ترجمهیه اهتمام ایدوب اهل اسلائی کتاب فرسک بارمترلردن تخلص ایلدی » (مقدمۀ ابن خلدون ترجمه سی ، جلد ۲ ، صحیفه ۸۴-۸۵)

مورخ معروف اثرینک دیگر بر یرنده ارباب سیف و قلمک تقریق وظائفی کیفیتنی اندلس دولت امویه سنه عطف ایدیور : « بلاد اندلسده ابتدا دولت بنی امیه ده ، بعده ملوک طوائف وقتنده مناصب سیف و قلم بوجه استقلال رجاله تفویض اولنوب امور حرب و جهاد اسرایه و مناصب ریاست موقع دیونه وجبات اموال دفتردارله تخصیص اولندی . » کذا ، جلد ۲ ، صحیفه ۸۶ (۲) قانوننامه آل عثمان ، صحیفه ۱۹ .

برتشكىلات وجوده كىردى وامور مالیه و حسابیه مرجع اولق و مالیه ناظرى
وظیفه‌سى كورمك و دیوان هاپونده بولنق اوزره (دفتدار) ناميله بر مأموریت
مستقله احداث ایلدى . و مالك وکیل دفتدارمدر وزیراعظم ناظریدر ، دیدى
دیور (۱) .

ینه عینی ذات دیگر بر اثرنده (تكالیف قواعدى ، جلد ۱ ، صفیحه ۱۵۷) :
« فاتح سلطان محمد زماننده هیئت دولت برنجیسی وزیرلر ، ایکنجیسی قاضى عسکرلر ،
اوچنجیسی دفتدارلر ، دردنجیسی نشانیلردن عبارت اولق اوزره درت کشیدن
متشکل ایدی . فتوحات توالی و ممالك توسع ایتدجکه دفتدارلق وظائفی و (دفتدار
قپوسی) که (مالیه نظارتی دائره‌سى دیمکدر) مشاغلی کیتدجکه تکرر ایتدیکندن
دها فاتح زماننده روم ایلی ایچون آریجه بر دفتدار و آناطولو ایچون بر معاون
تعین اولنمشیدی . بولنر یاری فارسى یاری تورکجه اوله‌رق (سیاق) یازیسی ایله
دفتر طوتارلردى . یولنده کی افاده ایله اولکی حکمنی تأیید ایله‌دیکی حالده ، عینی اثرک
ایکی اوچ صفیحه آشاغیسنده شو معلومات مندرجدر :

« زمان اورخان غازیده بو وظائف (دفتدار) لره تودیع ایدلشدر . دفتدارلرک
کیتدجکه رجال دولت میاننده موقعلری کسب اهمیت ایتش و (۱۰۰۰) تاریخندن
صوکره دفتدارلره وزارت رتبه‌سى توجیه اولنمغه باشلامشدر . دفتدارلرک خواص
تقسیماتنده اوچیوز بیکدن درتیوز بیک آخچه قدر حصه یازوسى و برچوق عواندی
وار ایدی ، دیور . فقط ایلك دفتدارلق مقامنى اشغال ایله‌ین ذاتک کیم اولدیغنى
سویله‌میور (۲) .

علوم اقتصادیه و مالیه حصر مساعى ایده‌رك ویرکولر و « بودجه » کبی پک
قیمتدار اثرلر وجوده کتیرمش اولان دارالفنون مدرسلرندن مصطفى زهدى پک
افندی‌ده عارف پک مرحومک مطالعه‌سنه اشتراك ایدیور ، دفتدارلرک احداثی
اورخان غازیه قادر چیقارییور . بوبابده مأخذ کوسترلمش اولقله برابر مطالعه‌لری
شایان قید و تذکاردر :

ارطغرل پک ایله عثمان غازى زماننده امور مالیه ایله کیمک موظف بولندیغنه

(۱) تاریخ مالی، عبدالرحمن وفیق، صفیحه ۱۱۲

(۲) تکالیف قواعدى، عبدالرحمن وفیق، جلد ۱، صفیحه ۱۶۲

دائر قیودات تاریخیه تصادف ایدیه‌مه‌مکده‌در . معاملات مالیه حکومتی اداره‌یه مأمور اولان کیمسه‌یه ، بو زمانده آریجه بر نام ویرله‌مش ، و وظیفه‌سی تحدید و تعیین اولغامشدر . لکن یواش یواش معاملات عمومی حکومت کسب اختصاص و انقسام ایدرک بهرخی اداره ایله موظف آدم‌لر تعیین ایدلکه باشلامشدر .

اورخان غازی زمانده عملیات حسابیه واقف و امور مالیه آشنا ، دفتردار عنوانی حائز بر مأمور ایله « دفتردارلق » وجوده کلیور . فقط اورخان غازی دور سلطنتنده ، استقبال مالیه ناظری دیمک اولان دفتردارک اهمیت آ کلاشیله‌مایور . ایلک تشکیلات عسکریه‌نک ترتیبه ، دولتمزک اساسلری وضع و ترصینه‌تاند اوله‌رق بو زمانده کوریلن تثبئات اجتماعیه دفترداره بر موقع ممتاز و یرمیور . حتی ، معاملات حسابیه حکومت ایله موظف و مشغول اولان بو مأمور ، پاره ایله تجارت کبی مناسبتده اولدینی و افراد ایله الم صاتم معاملاتنده بولندینی ایچون ، براز حقیر بیله کورینیور . ایلک عثمانلی دفتردارخی حادی صرافلر ، بانکرلر ایله مقایسه ایتمک ممکندر . اشته بوجه‌دن دولاییدرکه ، دفتردار ، اوزمانک تعبیری وجهله : سلطان‌ه مخاطب اوله‌مایور ایدی . یعنی ، دفتردار طوغریدن طوغری‌یه پادشاهه معروضاتده بولنه‌مایور ، نامه امر و فرمان صادر اولمایور . کندیمی صدراعظم‌لرک تحت‌امرند « صنفی آشاغی » بر مأمور اولق اوزره تلقی ایدیلیور .

فقط زماناً طریقیلق ، حکومتک خزینه‌دارلنی اهمیت کسب ایدیور . خداوندکار مراد خان زمانده ایلک تشکیلات مالیه - آ کلاشیلان فائده و اهمیتنه بناء - دها جدیجه وجوده کتیریلیور ، دفتردارک موقعی یوکسلیور ایدی . خداوندکار غازی‌نک اساسی احکام شرعی‌دن عبارت اولان تکالیف و حاصلات حکومته دائر بر قانون وجوده کتیردیکی روایت ایدلمکده‌در . تأسس ایدن قواعد کوره ، ارتق دفتردار مجالس عالییه اعضا صفتیه داخل اولمده‌در .

بو زمانلرده مرکز اداره‌مزک الک بیوک مجلسی « دیوان هایون » ایدی . ایام تعطیلیه‌دن ماعدا هر کون اوکله‌دن اول ، سرایده انعقاد ایدن بو مجلسه پادشاهلر ریاست ایدرلردی .

دیوانک اعضای : وزیر اعظم ، قبه و زراسی ، قاضی‌مسرکرلر ، یکچیری اغاسی ، اوندن صوکر دفتردار ، نیاخی ، بلوک اغاری الخ . بو ذوات مجلسک اعضای

طبیعیه‌سندندر . امدی ، خداوندکار زمانندن اعتبار آ ، دفتردارلر هر کوف دیوان هایونه کیده‌رلر، سلطانلر ایله تماسده بولنورلرایدی . لکن ؛ امور جاریه مالیه‌ده اثر ینه آنجق صدر اعظمک وساطتیه معروضاتده بولنق اقتضا ایدیور ، یکیکچری آغاسی وقاضی‌عسکرلر حضور شاهانه معین کونلرده قبول ایدلدیکی حالده، دفتردار ایچون معین بر یوم قبول یوق ایدی . بونکله برابر، دیوان هایونده دفتردارک موقعی قبه وزیراسی ایله قاضی‌عسکر و یکیکچری آغاسندن همان صکره کلکده، و تشریفاتده نشانیلر ایله ایلریده خارجیه‌ناظرلی اوله‌حق اولان رئیس‌الکتابه و داخلیه‌ناظرلرینه تقدم ایتکده‌در . بونکون آکلادیغمز معنایه کوره ، دفتردارلرک ناظر صفتی حائز اوله‌رق دیوانه داخل اولدقلری میدانده ایسه‌ده ، بوندن دفتردارلرک دور اولده اهمیت اولدیغنی میدانده چقارمق طوغری دکدر ؛ بالخاصه عثمانلی تاریخنده کوریلن معلومات دفتردارلرک اهمیتنی یوکسلیتمکده‌در .

دفتردارک ده‌ا زیاده اکتساب و اهمیت ایده‌مامسی پک طبیعیدر : چونکه ، اوزمانک تشکیلاتنه کوره ، اول باول دفتردارلر صدر اعظملره پک زیاده مربوط اولمق ایجاب ایدیور . نته‌کیم : دفتردارلر بوزمانده هر کون خزینه‌مالیه‌نک معاملاتی اجرا و حسابلرک بو خلاصه‌سنی ترتیب و معین زمانلرده صدر اعظمه بو خلاصه‌لری عرض ایلور ایدی . امور حسابیه و معاملات عمومیه مالیه ، دفتردارک النده ایدی ایسه‌ده ، صدر اعظم دائماً اونک اوزرنده اجرای تفتیش ایلکدن خالی بولمور ، وحتی سلطانلر دخی امور جاریه مالیه‌یه مختلف اسباب تأثیری ایله علاقه‌دار اوله‌رق مداخله‌دن آزاده اولمورلر .

ثانیاً : اوزمانک تشکیلاتنه کوره ، دفتردارک طوغریدن طوغری‌یه تحت اداره‌سندنه بولنان معاملات مالیه پک زیاده محدود ایدی . بونک سببنی ، « فتودالیه » دورینک مقتضیاتنده آرانمق لازمدر . اولاً : ملکی وظائف ، عسکری وظائف ایله برلشدرلش ، و ولایاتک اداره‌سی امرا و ضابطان عسکری‌یه ویرلش ایدی . امر ضبط وربط هر مملکتده اک مهم وظیفه حکومتدر ؛ بونک تأمین وظائف ملکیه‌نک عسکره ویرله‌سیله قابل اولور ظن ایدلکده ایدی .

بوندن صکره ، مرکز ایله ملحقات آره‌سندنه مخبرات و معاملات سهیل بولنه‌مامق جهتیه ، تجار ، زراعت اربابنه هم استقلال عسکری ، وهم استقلال ملکی و مالی

بخش ایدلمکدن باشقه چاره یوقدی . بناء علیه ، یوزماندرده کرک وارداتک ، وکرک مصارف حکومتک مرکزدن اداره سنه احتمال ویریه مز . امور عسکریه ، ملکيه وعدلیه نصل عظیم بر تشتت وتام مناسیله عدم مرکزیت جاری اولمقده ایسه منابع واردات دولدن استحصال وسائط ایتمکده ، اویولده محلی مأمورلره بر اقیلمق اقتضا ایدر ایدی . بالخاصه ، مسکوکات مبدول بولمדיنی، او تکالیف عیناً جاری اوله رق نقداً آلنه مدینی جهته ، مأمورین محلیه معاشات یرینه « آرپهلق » اولق اووزره بر منبع واردات تخصیص ایدلمک ده سہیل ودها موافق عد اولمق لازمدر . محلی مأمورلردن ماعدا ، مرکزده بولنان امرا وضابطان ایله نظارتلرک ارکانه دخی دیرلککر ، تیمار حاصلاتی ویرلمک معتاد ایدی . حکومت بوراده زماناً اقتصاد ایتمک ، و دها بسیط وکسدرمه یولدن تأدیہ وتسویۃ مصارف ایتمش اولق ذهابنده ایدی . حاصلات عشریه سی و دیگر رسوم سائر سی بر مأموره « معاش » مقابل بر اقیلمش اولان دیرلکک اولو وارداتی جبايت ایدرک اوندن صکره او مأموره ویره جکنه ، اساساً جبايتنده وظیفۃ تفتیشی حائر بولنان مأمور ، مخصوص اولان وارداتی کندیبی جبايت وکندیسی صرف ایته ، بوراده هم بساطت اولور ، هم منافع خزینہ تأمین ایدیلر ، همده سرعتله ایش کورولمک قابل اولور .

ایشته بوکي اساسلر سیبیلہ ، مرکز امور مالیه سی بر قاچ نوع منبع وارداتہ باقیور ، و دفتدارلق بونلر ایله مشغول اولویور ایدی .

اولا : خواص هایون اعشاری، ثانیاً : کرک حاصلاتی، ثالثاً : معدن حاصلاتی، رابعاً : اموال غنائمک ضمی حاصلاتی.

بونلره مقطوع ویرکیر ایله بر طاقم تکالیف شخصیه یی ده علاوه ایتمک ممکندر . طوغریدن طوغری به مرکزہ کلدیکی جهته دفتدارلغک الک زیاده دقت ایتدیکی واردات بونلردن عبارتدی . حاصلات سائر حقنده دفتدارلق هیچ علاقه دار اولیورمی ایدی ؟ فی الواقع ، عساکرک سپاهی قسیمله امرا ، ضابطان ووزرایه آرپهلق صورتنده ویریلان اراضی اعشار و حاصلات سائر سی ایله جبايت ایدلمکده اولان رسوم مختلفه نک دائرۃ عدل و حقانیتده آلتوب آلتدقلرینه دائر پیدای معلومات ایتمک ، و بونلر حقنده قونترول یایمق دفتدارلغک جمله وظائفنندن ایدی . فقط ، بو جهت زیاده جه اہمال ایدلمش ، و پک ناقص اوله رق اجرا ایدلمکده بولنمش ایدی . بعضاً چاووشلر ، مباشرلر ، مفتشلر ملحقاتہ اعزام

اولونور ، و رعایانک شکایاتی تحقیق ایدیلیر ایدی . سوء استعمال کورونجه ، خاطره کوکله باقیمه یه رق جزالری ویریلیر ، سپاهیلرک دیرلکلی بعدالحا که آنلیر ایدی . واردات قسمندن صکره ، مصارف جهتی حقده دفتردارلغک وظیفه سنه نقل کلام ایدیلیر : اک مهم محل صرف ، عسکر ، و امور عسکریه نك ولایتده ناصل تأمین ایدیلدیکی اولجه سویلندی . مرکز عساکری ایل طوائف سائره نك معاشلری یعنی علوفه لری مرکزک اک بویوک مصرفی تشکیل ایلرلر ایدی . صکره اداری مأمورین معاشاتی و مصارف مالیه کلیر : بو وظائف ینه عسکرک اوزرنده ایدی . بو جهتلہ ، مأمورین اداریه نك معاشلری عسکر معاشاتی ایچنده عدايدلمک لازمدر . معارف مصارفه اوزمان باشقه بر اصولده تأمین ایدلمکده ، مکاتب و مدارس مصارف دائمی نامیلہ حکومتجه اجراسی لابد بر محل صرف طائنامقده ایدی . امور نافعه ؛ اولجه مشوش و مصارفده مهم و مغلق منابعه مستند ایدی . اولاً عسکر وظائف نافعه ایلہ مکلف ایدی . ثانیاً : خزینہ مرکزیه عظیم تشبثات نافعه یه یاردیم ایتیمکده ایدی . ثالثاً : خلق ، هرکس زورله ، کوحله چالیشدیریلیر ، افراد مملکتہ - ولایات مأمورین ملکیه سنک آرزچوق کیفه تابع بولمق اوزره - تکالیف بدیه وضع و تطبیق ایدیلیر ، جبراً اجرا ایتدیریلیر ایدی . امور عدلیه ؛ کندی حاصلاتی ایلہ اداره مصلحت ایدہ جک بر صورتده تنسیق و ترتیب ایدلش ایدی . حاکملر ؛ تره که و حجت کی وثائق شرعیه دن معین رسملر آلرلر ایدی . بو حاله نظراً امور مالیه مملکتک تنسیق و اداره سیله موظف اولان مالیه ناظرینک وظیفه سی ساده لشمک ایجاب ایلر . نه کیم دور اولده دفتردارلرک وظیفه لری پک قولای اولمق لازمدر . ذاتاً ویرکیلر خفیف ، مصارف آرز ، مملکت اموری منتظم اولدیغندن تشکیلاتک نقصانی کوریلہ مزه (۱) . کرچه دولت تشکیلاتک مبدای اورخان غازی عهدینه مصادف اولمق حسیله تشکیلات سائرہ میاننده مالیه اساسلرینکده اوزمانده قورولمش و (دفتردار) نامیلہ بر مأمورک تعیین قلنمش اولماسی واردکی کورولمکده ایسه ده موجود دلیللر بو حکمی ویرمک ایچون کافی دیکلدر . فکر عاجزانه بجه مسئله نك اییدن اپی به توضیحی ایچون مالیه تاریخنه رجعی برنظر عطف ایتمک ورسوم و تکالیفک احداثی کیفیتنی مطالعه ایلہ مک ایجاب ایدر .

محمد زکی